

Pacsirta a szívben

KORMOS GYULA KRISZTIÁN BESZÉLGETÉSE JUHÁSZ FERENCCEL*

Juhász Ferenc volt a Kádár-korszak egyik „kedvelt” költője, akit a pártkongresszusokra éppolyan szívesen meghívtak, mint Nyugaton felolvasókörutakra. Aki Havannában éppolyan otthonosan mozgott, mint Londonban. Pályáját szinte az első kötete óta éppoly komoly viták és felháborodások, mint amilyen jelentős elismerések és sikerek kísérik. A rendszerváltás után elsősorban politikai okokból igyekeztek őt elhallgattatni, tekintet nélkül művészi és emberi teljesítményére. Juhász Ferenc azonban költő, akinek az a dolga, hogy verseket ír. Mindet ceruzával, szépen metszett betűkkel, sűrű, egyenletes sorokban, írólapok ezerein.

Nyolc éve jártam nála először. Már akkor is nehezen lehetett a lakásában négy egybefüggő lépést megtenni, mert mindenhol könyv-és kézírathalmokba botlottam. Akkor rögvest össze is tegeződtünk.

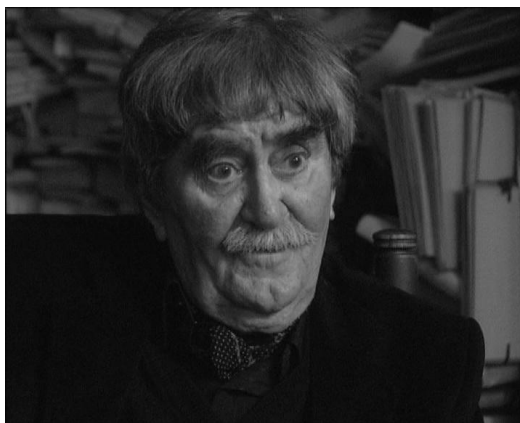
– Feri bácsi, hány könyved van?

– Körülbelül húszezer.

– Melyik volt az első? Mikor, hol vetted?

– Az első, amit én vettem, az 1943-ban volt, a könyvnapon. Ez a világ egyik legszebb könyve, Az európai irodalom története. A könyvsátorban kizárólag egy költő összegyűjtött versei voltak, Sértő Kálmán összes versei. Volt egy nyilas ideológus, a Rajnis Ferenc, ő írt hozzá előszót, de én erről akkoriban semmit nem tudtam, nem így járt a fejem. Odamentem ehhez a könyvesboltoshoz és azt mondtam, hogy kérem szépen Babits Mihály Európai irodalom történetét és József Attila összes verseit. Egy ilyen legényember állt ott eladóként és azt mondta: „Öregem, menjél te a picsába!” És én ezt nem értettem!

A könyvre édesanyám adott tíz pengőt és azt úgy gyűrőgettem, mint

* Az interjú az RTL Klub XXI. század című műsorába készített portréfilm írott változata. A mellékelt fotók részletek a filmből. Kép: Boldizsár András.

egy falevelet. A mai napig sem tudom egyébként, hogy honnan volt neki az a pénz.

Végül az Egyetemi Könyvesboltban tudta megvenni, amire vágyott. Mindent elolvasott, ami a keze ügyébe került. Mindent versbe írt, ami vele történt. Mindent összegyűjtött, ami róla szólt.

– Én mindent tudok, hogy mi hol van. Eredetileg volt egy elképzelés, egy rendezőelv, de a polc már kevés. A polc előtti papírhalmokat az utóbbi 19 évben raktam össze azokból az újságcikkekből, amelyekben rólam van szó. Van hogy egy oldal, van, hogy csak egy sor. Mert kíváncsi voltam rá, hogy az új rendnek és nekem milyen viszonyunk alakult ki, mert körém öntöttek a rendszerváltáskor egy olyan betonbunkert, mint mondjuk a csernobili robbanás után.

Én ezeket jelzéseket őriztem és nem ezekből a jelzésekből éltem, de ezek a jelzések biztattak egy dologra, hogy egyetlenegy lehetséges menekülési mód van abból a mesterséges elhallgatásból, amiben részem volt, hogy dolgozom.

Senki sem biztatta a családból, hogy olvasson, pedig minden azzal kezdődik. Ha akarunk visszafelé valami ágat keresni, akkor az talán az anyai nagypapa, Andresz János. Aki egy kocsmázás közben úgy gondolta, hogy kivándorol Amerikába. Meztláb, gyalog ment Fiuméig, s onnan hajóval New Yorkig. Egy év múlva vissza is jött. Ám előtte írt egy bocsánatkérő verset a feleségének.

– Ez egy német nyelvű, gót betűs írással készített vers, amit a nagypapám, Andresz János küldött a feleségének New Yorkból, 1907. április nyolcadikán. Ezt a levelet a mai napig őrzöm.

Talán nem véletlen, hogy Juhász minden versét kézzel írta és írja a mai napig. 44 kötet sűrű sorokban, művesen metszett betűkkel. Hol írólapokon, hol határidőnaplókban, hol vendégkönyvekben. Nem mindig volt ugyanis papír.

– 1964-ben kerültem a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz, onnan 1974-ben az Új íráshoz, ahol Losonczy Géza lett a főnököm.

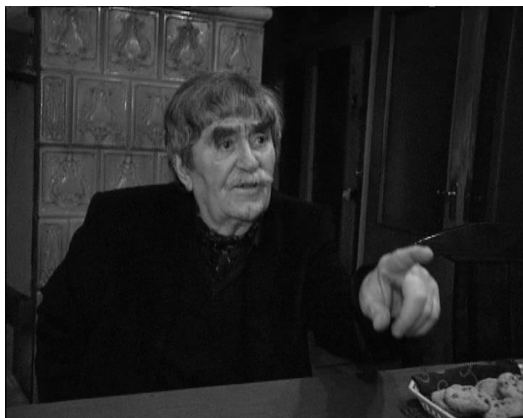
– *Mindent megjelentethetél?*

– Majdnem mindent. Nem nagyon szóltak bele.

Mondok egy példát. Nálunk az Új írásnál az Esterháznak, a Petinek rengeteg írása jelent meg. A Termelési regényből ötven oldalt közöltünk, nem először, de talán másodsorra. Aztán bementem a Parlamentbe, ott volt az Aczél György miniszterelnök-helyettes. És nem azt mondta, hogy hogyan merted te ezt leközölni – azért mondom, hogy nem szóltak semmiért – hanem azt üzenete általam, hogy mondjam meg az Esterháznak, hogy náluk, az ő nagybirtokukon a földesurak ugyanúgy „megizélték” a cseléd lányokat, mint amiket ő ír a párttitkárokról.

Mert most utólag mindenre rá lehet mindent mondani, hogy így volt, meg úgy volt, meg amúgy volt, de volt nem amúgy is.

Juhász az Új írásnak 17 évig, a rendszerváltásig főszerkesztője. Megszámlálhatatlan elismerés, díj és kitüntetés birtokosa.

Sokan állítják: ő a XX. század második felének legjelentősebb magyar költője. Egy félig sváb, félig magyar falu – Biatorbágy – félig sváb, félig magyar családjából. Apja kőműves és gyári munkás, anyja cseléd-lány, mosónő és „minden, amit ebben a sorsban el lehet képzelni.” Juhász tizenhét évesen szintén egy gyárban dolgozik, de húsz évesen már a József Attila népi kollégium lakója és nős ember. Nagy László, Kormos Ist-

ván, Weöres Sándor barátja. 1949-ben jelenik meg első kötete, Baumgarten-díjat kap érte.

– Sorsom úgy alakult, hogy tizennyolc évesen még Bián voltam, aztán tizenkilenc évesen már a Tildy Zoltán fogadásán voltam a rádió mellett a Sándor-palotában. Hogy ez, hogy történt, hogy nem? Húsz évesen már az egész magyar szellemi életet ismertem és barátaim voltak köztük.

Óriási tömegben jöttek fel tanyákról, falukról, városszélekről a fiatalok abban az időben a fővárosba. Mi Nagy Lacival rendszeresen eljártunk például a Horváth Árpád Kollégiumba, ez volt a színész-kollégium, ahol ott volt Sós Imre, Horvát Teri, Psota Irén, Szirtes Ádám, ami azért nagyon nagy dolog volt akkor.

Az apja ekkor, 1951-ben hal meg tüdővészben. Megírja az Apám című verset. Kossuth-díjat kap érte.

– Én 21 és fél évesen kaptam Kossuth-díjat és azt nekem a Révai József adta át. Nem is tudtam, hogy van ilyen, hogy Kossuth-díj. Egyik nap éppen Budán sétáltam, amikor összefutottam Veres Péterrel, aki nagyon furcsán nézett rám, megveregette a vállamat és azt mondta: „Téged nagy öröm fog érni!” Nem értettem, mire gondol. Szóval a Révai adta át, akinek egy fura, kettős mosolya volt. Nagyon okos ember volt egyébként. Szóval kettős mosolya volt, az egyik fele volt az ördög, a másik fele volt az angyal és nézett rám ilyen ördögangyalarccal. Nem értettem, hogy ez mit jelent, akkor nem. Akkor csak annak a tízezer forintnak örültem, amit átadtak nekem az irodában és alá kellett írni és így, a hónom alá szorítva hoztam haza, mert abból vettünk ágyat meg könyvespolcot, ennyi volt az értéke. És amit később értettem meg – és ezt a Révai tudta, mert tudnia kellett – hogy ez egy kettős játék volt. Vagy megvesznek, hát egy 22 éves kölyök voltam Kossuth-díjjal, gondolj bele, hogy az egész íróársadalom, az hogy gondolt rám...

– *Biztos szerettek...*

– A lószart, gondolom, hát én nem tudom. De ezzel adtak a fiúra egy olyan páncélruhát, amit nem lehet átharapni.

Neki részben mégis sikerült. Felesége családját ugyanis kuláknak nyilvánították, apósát már 1948-ban lecsukták. 1951-ben született a kislányuk. Aztán Kossuth-díj ide vagy oda, náluk is megjelentek az ávósok.

– Feleségem apja kilenc évig ült börtönben, kulákként. Óriási botrány volt ebből. Meggyesegyházi volt és a helyi tanácselnököknek vagy rendőrnek nem ment át a fején, hogy ezt nem lehet csinálni. A férfiú ugyanis lent ült Szegeden, a Csillagban, az első lányom egy hónapos volt akkor. A feleségem levitte magával Meggyesegyházára, ahol éjjel megjelent a rendőrség és 40 ezer forint adót követeltek. Még egy bicikliráf sem volt a padláson, nem-hogy bármi, amit elvihettek volna, erre levették a gyerekről a pelenkát és azt vitték el. Ezért a feleségem hálóingben és mezítláb, októberben berohant a rendőrségre és elkezdett sikoltozni. Ott kapta az első skizofrén rohamot. Mondjam tovább? Nem mondom.

**„Ideje nincs most az álomnak, a könnyű tiszta dalnak: –
végig-nem-gondolt eszmék, át-nem-élt forradalmak,
lázak, emlékek, vágyak örvénylenek a szív csatáros
mélyeiben, ellentmondások patája tapos.”**

(Novemberi elégia – részlet, 1952)

– Ministráltam is egy darabig, mert ezért 20 fillér járt és nálunk az is számított, hogy ki tud valami pénzt hozni a családban. Egyszer azonban elestem az oltárkönyvvel, mert nagyon kicsi gyermek voltam, apró termetű és ráléptem a szoknyámra, elejtettem a könyvet és a pap egy óriási pofont adott. Ez volt az első pofon, amit egy plébánostól kaptam. A második meg az volt, hogy túl buzgó gyerek voltam és buzgón járt az agyam mindig és kitaláltam, hogy ha már szombatonként gyónni kell, akkor én egy igazán nagy bűnt gyónok meg, a legnagyobbat. Akkor megnéztem az imakönyvben, amit kaptam ajándékba, hogy mi a legnagyobb bűn és ott volt tizenharmadikként felsorolva, hogy „pápai vizeken kalózkodtam”. A pap aztán a gyóntatáskor megkérdezte: „Fiacskám, mi a bűnöd?” Én erre mondtam, hogy pápai vizeken kalózkodtam. A pap erre kinyúlt a gyóntatószékből és egy állati nagy pofont adott nekem és azt mondta: „Te marha!”

– *A hit és az istenkép egyébként megmaradt benned?*

– Az bennem állandóan megmaradt, az egyre többet és egyre inkább foglalkoztat és egyre rejtelmesebb lesz. Mert én nem tudom, hogy van-e isten, vagy nincs isten, de egyet tudok: ördög az van, ebben biztos vagyok. Van ebben egy rejtelem, erről akarok majd még írni egy verset.

– *Hogyan születik meg egy Juhász vers, mitől, hogyan kapod az ihletet?*

– Ihlet az is, hogyha egy dolog rád néz. A természet tele van tárgyakkal. Élő és holt tárgyakkal. Most egy tárgy, vagy egy élőlény, egy növény, egy történet, egy cselekvésrész rád néz és azt mondja, mondj el engem, mert én nem tudok szólni, én nem tudok beszélni! Akkor azt, ha megkapod azt a lángot – kölcsönveszed vagy átveszed – amivel jön feléd ez a kérdés, akkor meg tudod írni viszonylag hamar.

– *Mi a költészet? Szerinted?*

– A költészet meggyőződés, tisztesség, hit, tisztaság nélkül nem lehet, de nem lehet szépség nélkül sem, mert nem véletlenül adta azt József Attila a folyóirata címének, hogy Szép szó, mert a szónak szépnek kell lenni.

A magyar irodalom az egy óriási szépségből, szenvedésből, tehetségből, tehetségtelenségből és másból összeálló hatalmas halmaz, egy óriási szalmazsal, amiből egy-egy szálat, ha kihúznak, akkor lehet valamit látni, hogy mi ez.

Magyar költőnek lenni az nagyon nehéz. Ha dicsekedni akarnék, akkor azt mondanám, hogy nagyon szép is, de nagyon nehéz, mert be vagyunk zárva az anyanyelvünkbe. Nincs, és ha nem akad – márpedig nem nagyon akad – fordító, akkor olyan vagy, mintha egy gyémántkriptába lennél zárva, ami felbonthatatlan, ki nem lehet belőle jönni, nem vagy egy arkangyal, hogy kiszállj, vagy egy átszellemült köd-lény, amely kiszivárog a korszó-kripta-réseken.

A Juhász főszerkesztette folyóiratot, az Új írást 1991 végén szüntették meg. Egyszerűen nem kapott többé állami támogatást. A Szépirodalmi Kiadó, melynek évtizedeken át szerkesztője és szerzője volt, szintén összeomlott. Nyugdíjas lett és magányos, újra vissza kellett szoknia a szegénységbe, ami számára nem volt szokatlan élmény.

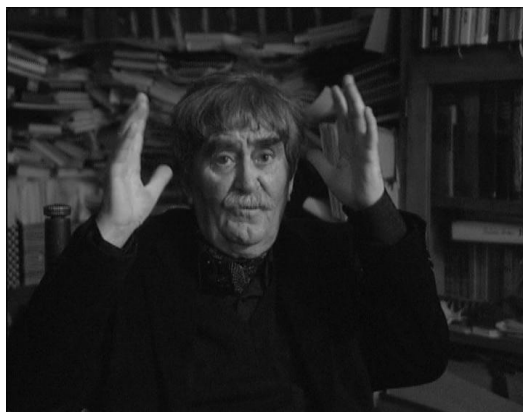
– Én egyszer elmentem hozzájuk (az Új írás szerkesztőségéhez, a szerk.), még a Dorottya utcában voltak, hogy adjanak nekem valami munkát, lektori munkát. Adjanak kéziratokat, én elolvasom és mint ahogy a kiadóknál, egy papírdarabkára melléírom a véleményemet és ezért valami pénzt adjanak, mert éhen fogunk halni. Így kerültem oda és aztán ott ragadtam. Végül én lettem a főszerkesztő. Hozzáteszem, hogy én a Nagy Lacinak azt mondtam, hogyha te nem jössz velem és ezt mi nem csináljuk együtt, akkor ebből nagyon nagy baj lesz.

– De te lettél a főszerkesztő...

– Azt mondtam, az nem érdekes. Nem lesz főszerkesztő, elintézem. Az lesz ráírva, hogy: szerkesztik. Ha akarod, a te neved lesz elől, ha akarod, az én nevem lesz elől. Teljesen mindegy. Ő erre mondott nekem egy gorombát, hogy ő nem fog ennyit olvasni, aztán így lettem én egyedül és így lettem „a rendszer által megvásárolt költő” vagy minek mondanak engem? Vagy mondtak.

– Mit gondolsz ezekről a mondatokról?

– Semmit. Most már vége van.

A politika persze rendszertől függetlenül mindig is szerette, vagy szerette volna rajta tartani a kezét a kultúrán, a művészeteken és a művészekben.

– Az ötvenes években volt egy Kiadói Főigazgatóság, amelyikhez minden kéziratot fel kellett küldenie minden kiadónak és az igazgatóság eldöntötte, hogy engedélyezik vagy nem. Egyszer Andics Erzsébet, ha tudod a nevét – történész volt és politikus – elkezdett ordítani, mint a sakál. Min-

denki így ült beszarva, hogy akkor most mi lesz – joggal, megijedve – és akkor az Andics egyszercsak megállt. Megállt! Tényleg – gondold végig, a lélegzeted eláll – megállt és azt mondta: „Ja, ez Juhász elvtársra nem vonatkozik, mert olyan tehetséges!” Kértem én, hogy mondja? Mit szoltak ehhez az író kollégák? Miért mondta?

Egyébként az volt a mániájuk, a Kádáréknak már nem, de a Rákosi-korszakban igen, hogy mindenért az Írószövetséget tették felelőssé, de tényleg mindenért. Ezt úgy értsd, hogy én úgy tudtam meg, hogy lesz '56, hogy behívták az elnökséget a pártközpontba és a következőt mondták: „Elvtársak, közöljük Önökkel, hogy Potsdamban két nappal ezelőtt repülőgépről és tankokról lőttünk a tömegre! Vizontlátásra elvtársak!” No, ekkor értetem meg, mi lesz.

A forradalom idején aztán láttam a lelkesültséget, magam is részt vettem ezekben a menetekben, énnekem ugyan fegyver nem volt a kezemben. Verset nem írtam róla, mert nem tudtam akkor semmit írni. Említettem már, hogy az első feleségem elmebeteg volt, 9 évig volt kórházban. Kijött egy hónapra aztán visszament.

– *Skizofrén volt ugye?*

– Igen, skizofrén volt. Na én vittem ki a kenyeret 1956-ban a kórházba, golyószórók között és osztogattam a betegeknek, akik mérhetetlenül örültek a balhénak. Nagyon. Hohó, hát most végre megváltozik a világ! Hát egy olyan ember, aki harminc éve nem szólalt meg, hanem állt a falnak fordulva, egy tanítónő, megfordult és azt mondta, hogy jó napot kívánok!

1956 októberét egyébként Ferenczy Bénéknél éltem át, a feleségem ugye a kórházban volt. És Ferenczyné, Erzsike mindig azt mondta, hogy Feri, miért megy haza, miért nem alszik itt a műteremben? Akkor legalább együtt lesznek a Bénikével. Egyszer hajnali 2-kor szólt a telefon és bejött a szobába egy csodatündér, ez volt az Erzsike, aki – hogyha ismeri a Béné szobrait, akkor tudja, hogy milyen csodálatos testű nő volt – egy áttetsző tüll-hálóingben jött be, hát el lehet képzelni... Ő mondta, hogy Feri magát keresik telefonon. A Farkas Feri volt az, aki mondta, hogy menjek haza, mert ő nálam akar dekkolni. Mondtam, megyek. Lementem a lépcsőházba, de a kapuban már állt egy óriási szovjet tank, mellette a hatalmas lőszeresládák, úgyhogy nem tudtam hazamenni.

Így rekedtem Ferenczy Bénéknél és így néztem végig mindazt amit a Krisztus levétele a keresztről című eposzomban megírtam.

„Aztán egyszercsak mégis hazamentem.

A vasútállomásról gyalog, ahogy gyerekkoromban szoktam, s épp a bordás kőoszlopon álló szétterpesztett-szárnyú, kő-turulmadár előtt mentem, amikor velem szemben, az utca túloldalán egy szétterpesztett lábú kövér férfi úgy szólt oda nekem, mint aki nem is nekem szól, mint aki hetykén, hegyesen kiköp, vigyorogva, alsóajkába vájt fogakkal pököve a szó-nyálat:

„Még van pofája hazajönni!”

mert nálunk

a költőt nem szokás szeretni.”

(Krisztus levétele a keresztről, részlet 1993)

azt mondta, hogy innen nem fognak elvinni. Mondtam, de Gyula bácsi! Ó meg nyugtatgatott, hogy innen nem fognak elvinni, aztán 1970-ben egyik nap nekiültem és megírtam.

„Mi ez a csönd szívemben?” Így kezdődik a *Halottak királya*. Nem véletlenül. Juhász Ferenc a forradalom utáni mély depresszióban kilenc évig nem tud írni. 1960-ban a brit nagykövetség meghívására három hetes tanulmányúton vehet részt Angliában. Tamási Áron, Ottlik Géza, Kardos Sándor és az MSZMP képviselőiben, Köpeczi Béla még a küldöttség tagjai. Hazafelé egy napra megállnak Párizsban, ahol a szokásos fogadásokon túl még egy fontos dolga van: mindenképpen találkoznia kell gyermekkori barátjával, a festő Hantai Simonnal.

– Én azt mondtam az Áronnak, hogy te Áron, én nem megyek haza. De most ne disszidálásra gondolj, hanem akkor voltam először Párizsban. Na most a Hantai Simon barátom édesanyja küldött velem disznóvágásból két hurkát, egy véreset meg egy májasat, meg egy darab karmonádlit, hogy azt adjam oda a Simonnak. Én ezt először elvittem magammal Londonba, ott három hétre betettem a hűtőszekrénybe, onnan elhoztam Párizsba ugye. Szóval mondtam az Áronnak, hogy én nem megyek haza...

– *Át kell adni a hurka-kolbászt...*

– Nemcsak (*nevet*). Hanem most látom először a Notre Dame-ot, ami állt ugye és a tetején volt éppen a sárga hold, mint a Musset versében a pont az „i” betűn. Azt mondja az Áron, miközben feltolta a szalmakalapját a magas, szép homlokára, hogy hát Ferikém, én se megyek haza. Mondjuk meg a Cipinek, azaz Ottlik Gézának. Megmondtuk a Cipinek, hogy nem megyünk haza. Cipi azt mondja, hohó, hát akkor én sem megyek haza! Akkor mondjuk meg a Kardosnak, aki egy ilyen gyámoltalan ember volt. Mondta, hogy hát akkor ő is maradna. De hát ezt meg kell mondani a Köpeczinek is. Mondd meg Te, mondják nekem. Mondom: „Béla! Mi nem megyünk haza!” Rámnézett, ilyen pörge kalapja volt, azt feltolta a homlokára és azt mondta: „Mit gondolsz Feri, én haza akarok menni?” Így ott maradtunk három hétig. Ezt csak azért mondom, mert sem a békességes állapotok, sem a diktatúrák, sem a féldiktatúrák nem monolit állapotok, hanem minden kevert állapot.

Hantai Simon persze megkapta a hurka-kolbász-karmonádlit. Az a Hantai, akinek az indulását is köszönheti.

– Hantai, aki hat évvel volt idősebb nálam, egyszer azt mondta nekem, hogy gyere, elmegyünk az Operába.

Három dolgot nem láttam, és nem tudtam addig. Nem láttam soha női fürdőruhát. Négyet bocsánat. Mert nem láttam a Balatont. Soha. Soha nem voltam nyaralni, mert napszámba kellett menni. Nem láttam fürdőszobát. Nem láttam telefont – ez ugye már nem is a negyedik – nem láttam telefont, nem is tudtam, mikor először láttam, hogy mit is kell felemelni. És nem láttam kószínházat.

Hantai vitt el az Operába, s ott láttam először a Kék szakállú herceg várát.

Talán ott, az Operában kezdődött minden. Úgy hetven évvel ezelőtt. Hantai volt az első értelmiségi és művész barát, akit sokak követnek. Tudósok, írók, szobrászok, festők, költők. A magyar szellemi élet legnagyobbjai. És előttük mindazok, akikre egyik versében így emlékszik a nyolcvanéves Juhász Ferenc.

„És őrangyal nem volt sehol.

Hogy képzelték ők, mit képzelték ők, a szülők, a nagyszülők, dédszülők, ős-szülők, a szent könyveket író balgák, együgyűek, próféták, misztikusok, teológusok, a költészet-csodaelmék, ájtatosok, szentek, filozófusok, apostolok, a mezítlábasok, fakéreg-lábszárasok, koldusok, a bórszj-kosár-sarusok, halászok, ácsok, asztalosok, sáskaevők, magevők, lepény-kenyér evők, vízivők, borivők, vizes bort-kortyolók, a szakállasok és szőr-bokor vándorok.”

